

บทที่ 7

สรุป

สรุป

จุดมุ่งหมายของการอาชีวศึกษาของไทยตั้งแต่ อดีตจนถึงปัจจุบันการศึกษาเพื่อพัฒนากำลังคนในสาขาต่าง ๆ ตามความต้องการด้านเศรษฐกิจและสังคม ดังนั้นในปัจจุบันหลักสูตรของการอาชีวศึกษาไทยจึงได้แบ่งไว้ตามระดับการศึกษาออกเป็น 5 ประเภท แต่การวิจัยครั้งนี้มีข้อจำกัดด้านกำลังคนและเวลา จึงได้ศึกษาเพียง 2 สาขาวิชาจาก 2 หลักสูตร คือ สาขาพัฒนการในประเภทวิชาพัฒนการกรรม หลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) และสาขาวิชาบัญชีของหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.) โดยในด้านผลการตอบแทนจะสุ่มตัวอย่างจากผู้สำเร็จการศึกษาในสาขาดังกล่าวแล้วทำงานอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ ส่วนในด้านต้นทุน จะสุ่มตัวอย่างจากนักเรียน นักศึกษา ที่กำลังศึกษาอยู่ในระดับการศึกษาดังกล่าวในสถานศึกษาที่อยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งปัจจุบันมีทั้งหมด 7 แห่ง แต่เลือกสุ่มมาเพียง 4 แห่ง เป็นสถานศึกษาของรัฐบาล 2 แห่งคือ สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล (วิทยาเขตเทคนิคพายัพ) วิทยาลัยอาชีวศึกษาเชียงใหม่ และเป็นสถานศึกษาของเอกชนอีก 2 แห่งคือ โรงเรียนพัฒนการเชียงใหม่ และโรงเรียนศรีธนาพัฒนการเทคโนโลยี เชียงใหม่

ในด้านผลตอบแทนของผู้สำเร็จการศึกษา จากการสร้างสมการถดถอย เพื่อคาดคะเนรายได้อันเป็นผลจากการศึกษา พบว่าอายุซึ่งเป็นตัวแทนของประสบการณ์และความชำนาญในงานเป็นตัวแทนที่สำคัญที่สุดในการกำหนดรายได้โดยมีค่าสัมประสิทธิ์เป็นบวก และตัวแปรอายุกำลังสองมีค่าสัมประสิทธิ์เป็นลบ ซึ่งแสดงให้เห็นว่ายังมีอายุมากขึ้นก็สามารถสร้างรายได้ได้มากขึ้น แต่รายได้จะเพิ่มจนถึงอายุระดับหนึ่งเท่านั้นและหลังจากนั้นรายได้จะลดลง เช่น ในสมการคาดคะเนรายได้ของผู้สำเร็จชั้น ม.3 หรือ มศ.3 และ ปวช.พัฒนการ กรรมในแยกประเภทอาชีพ รายได้จะลดลง เมื่ออายุ 47 ปี และ 50 ปีตามลำดับ แต่ในสมการของผู้สำเร็จ ปวส.แผนกบัญชี

รายได้จะเพิ่มขึ้นตามอายุโดยที่ไม่มีใครลดลง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะเราขาดข้อมูลของผู้มีรายได้ที่มีอายุมาก ๆ คือ ตั้งแต่อายุ 55 ปีขึ้นไป ซึ่งในแง่ทฤษฎีแล้วรายได้จะลดลงเมื่อถึงอายุระดับหนึ่ง ดังนั้นหากการวิจัยครั้งนี้มีข้อมูลของผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 55 ปีขึ้นไป เชื่อว่าแนวโน้มของผลตอบแทนจะลดลง อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาสมการรายได้ของผู้สำเร็จระดับ ปวช. พณิชยการ และ ปวส. แผนกบัญชี ที่มีอาชีพข้าราชการและไม่ใช่ข้าราชการพบว่าผู้มีอาชีพข้าราชการ รายได้จะไม่ลดลง แม้ว่าอายุจะมากขึ้น อันแสดงให้เห็นว่าการมีอาชีพข้าราชการนั้น รายได้จะเพิ่มตามอายุของผู้สำเร็จการศึกษาจนกระทั่งปลดเกษียณ ส่วนผู้ที่มีอาชีพไม่ใช่งานราชการ รายได้จะลดลงเมื่ออายุมากขึ้น เพราะเมื่อบุคคลมีอายุมากขึ้นในระดับหนึ่ง ประสิทธิภาพความขยันขันแข็งในการประกอบอาชีพจะน้อยลง และเป็นที่น่าสังเกตว่า โดยทั่วไปแล้ว (ในสมการคาดคะเนรายได้กรณีไม่แยกประเภทอาชีพ) ผู้ที่มีการศึกษาสูงกว่าจะสร้างรายได้ได้มากกว่า ผู้มีการศึกษาค่ำและรายได้จะยังห่างกันเมื่อมีอายุมากขึ้น เช่น ผู้สำเร็จการศึกษาระดับ ปวช. พณิชยการ จะมีรายได้มากกว่าผู้สำเร็จ ม.3 หรือมศ.3 แต่จะมีรายได้น้อยกว่าผู้สำเร็จระดับ ปวส. แผนกบัญชี

ในด้านต้นทุนการศึกษา พบว่า ต้นทุนทางสังคมต่อคนต่อปี ในสถานศึกษาของรัฐบาล สูงกว่าสถานศึกษาของเอกชน ทั้งนี้เพราะสถานศึกษาของรัฐบาลได้รับเงินอุดหนุนส่วนหนึ่งจากงบประมาณแผ่นดิน แสดงให้เห็นว่าสถานศึกษาของรัฐบาลสร้างภาระแก่สังคมมากกว่าสถานศึกษาของเอกชน การคำนวณต้นทุนทางสังคม ในการวิจัยครั้งนี้แบ่งออกเป็น 3 กรณี คือ กรณีที่อาคารคอนกรีตมีอายุใช้งาน 35 ปี 40 ปี และ 50 ปี แต่เป็นที่น่าสนใจว่าทั้งสามกรณีนี้มีผลแตกต่างกันน้อยมาก ในแง่ของต้นทุนส่วนบุคคลพบว่าผู้ศึกษาในสถานศึกษาของรัฐบาลจะเสียค่าใช้จ่ายน้อยกว่าผู้ศึกษาในสถานศึกษาของเอกชน กล่าวคือผู้ศึกษาในระดับ ปวช. และ ปวส. ในสถานศึกษาของรัฐบาลจะเสียค่าใช้จ่ายตลอดหลักสูตร ประมาณ 72,563.38 และ 61,394.62 บาท ตามลำดับ ในขณะที่ผู้ศึกษาในสถานศึกษาของเอกชนจะเสียค่าใช้จ่ายตลอดหลักสูตร ระดับ ปวช. ประมาณ 90,874.89 บาท ระดับ ปวส. ประมาณ 76,820.44 บาท เพราะสถานศึกษาของเอกชนได้รวมค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ของผู้ให้บริการการศึกษาไว้ในค่าเล่าเรียนที่ผู้รับบริการการศึกษาต้องจ่ายแล้ว ในขณะที่ผู้ศึกษาในสถานศึกษาของรัฐบาลจะจ่ายเพียงส่วนน้อยเท่านั้น

ต้นทุนทางสังคมและส่วนบุคคลนี้ประกอบไปด้วยต้นทุนทางตรงและทางอ้อม ซึ่งต้นทุนทางอ้อมอีกนัยหนึ่งก็คือ ต้นทุนค่าเสียโอกาส จากการคำนวณพบว่า ต้นทุนทางอ้อมมีสัดส่วนเป็นเปอร์เซ็นต์ที่สูงกว่าต้นทุนทางตรง ทั้งของสังคมและส่วนบุคคล อันแสดงให้เห็นว่าต้นทุนทางอ้อมเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ขาดเสียไม่ได้ในการคำนวณต้นทุนทางการศึกษา

สำหรับในด้านอัตราผลตอบแทนจากการลงทุนทางการศึกษา พบว่า โดยเฉลี่ยแล้วผู้สำเร็จ ปวส. แผนกบัญชี ได้รับอัตราผลตอบแทนทางสังคมประมาณ 6.90 เปอร์เซ็นต์ ต่ำกว่าผู้สำเร็จระดับ ปวช. วิชาชีพการ ซึ่งได้รับอัตราผลตอบแทนทางสังคมประมาณ 8.60 เปอร์เซ็นต์ หากเปรียบเทียบระหว่างผู้มีอาชีพข้าราชการ จะพบว่าผู้สำเร็จระดับ ปวส. แผนกบัญชี ได้รับอัตราผลตอบแทนทางสังคมต่ำกว่า ผู้สำเร็จระดับ ปวช. วิชาชีพการ กล่าวคือ ผู้มีอาชีพข้าราชการระดับ ปวส. แผนกบัญชี ได้รับอัตราผลตอบแทนทางสังคมเฉลี่ยแล้ว 1.55 เปอร์เซ็นต์ ระดับ ปวช. วิชาชีพการ ได้รับอัตราผลตอบแทนทางสังคมประมาณ 8.07 เปอร์เซ็นต์ ส่วนอาชีพไม่ใช่ข้าราชการโดยเฉลี่ยแล้วระดับ ปวส. แผนกบัญชี ได้รับอัตราผลตอบแทนทางสังคม 6.00 เปอร์เซ็นต์ ระดับ ปวช. วิชาชีพการ ได้รับผลตอบแทนทางสังคมประมาณ 8.71 เปอร์เซ็นต์ อย่างไรก็ตามสาเหตุที่อัตราผลตอบแทนทางสังคมของผู้สำเร็จระดับ ปวส. แผนกบัญชี และมีอาชีพข้าราชการมีค่าต่ำมาก ก็เพราะอัตราผลตอบแทนนี้ คำนวณ ถึง อายุ 41 ปี เท่านั้น เพราะเราขาดข้อมูลผู้มียาได้ได้ที่มี อายุตั้งแต่ 42 ปีขึ้นไป

สิ่งที่น่าสังเกตประการหนึ่งในการคำนวณอัตราผลตอบแทนทางสังคม สำหรับการวิจัยครั้งนี้คือ แม้จะมีการแยกเป็นสามกรณีตามอายุใช้งานของอาคารคอนกรีตแต่ทั้งสามกรณีนี้ก็ให้อัตราผลตอบแทนทางสังคมแตกต่างกันน้อยมาก จนถึงได้ว่าเป็นค่าเดียวกัน เพราะต้นทุนทางสังคมของทั้งสามกรณีมีความแตกต่างกันน้อยมากจนไม่มีอิทธิพลต่อการคำนวณอัตราผลตอบแทน

ในด้านผลตอบแทนส่วนบุคคล พบว่า โดยเฉลี่ยแล้วผู้สำเร็จระดับ ปวช. วิชาชีพการ ได้รับอัตราผลตอบแทนสูงกว่าผู้สำเร็จระดับ ปวส. แผนกบัญชี กล่าวคือผู้สำเร็จระดับ ปวช. วิชาชีพการ ได้รับผลตอบแทนส่วนบุคคลประมาณ 11.83 เปอร์เซ็นต์ ระดับ ปวส. แผนกบัญชี ได้รับผลตอบแทนเฉลี่ยแล้วประมาณ 6.47 เปอร์เซ็นต์ หากเปรียบเทียบอัตราผลตอบแทนนี้ระหว่างผู้สำเร็จจากสถานศึกษาของรัฐบาล กับผู้สำเร็จจากสถานศึกษาของเอกชน พบว่าผู้สำเร็จจากสถานศึกษาของรัฐบาล ได้รับอัตราผลตอบแทนส่วนบุคคลทั้งในระดับ ปวช. วิชาชีพการ และปวส. แผนกบัญชีสูงกว่า

ผู้สำเร็จจากสถานศึกษาของเอกชน กล่าวคือ อัตราผลตอบแทนส่วนบุคคลของผู้สำเร็จการศึกษา จากสถานศึกษาของรัฐบาล ในระดับ ปวช. วิทยาลัยการ และ ปวส. แผนกบัญชี เป็น 12.71 และ 6.87 เปอร์เซ็นต์ ตามลำดับ ส่วนอัตราผลตอบแทนส่วนบุคคลของผู้สำเร็จระดับ ปวช. วิทยาลัยการ และ ปวส. แผนกบัญชี ของสถานศึกษาเอกชนเป็น 11.01 และ 6.11 เปอร์เซ็นต์ ตามลำดับ สิ่งนี้แสดงให้เห็นว่า การเข้ารับการศึกษาในสถานศึกษาของรัฐบาลจะเสียต้นทุนน้อยกว่าการเข้ารับการศึกษาในสถานศึกษาของเอกชน หากเรามองการศึกษาเป็นการลงทุนรูปแบบหนึ่งโดยเปรียบเทียบอัตราผลตอบแทนส่วนบุคคลที่ได้นี้กับค่าเสียโอกาสของทุน ซึ่งก็คืออัตราดอกเบี้ยโดยในที่นี้จะใช้อัตราธนาคาร (bank rate) มีค่าเฉลี่ยปี 2532 ประมาณ 10 เปอร์เซ็นต์ พบว่า การศึกษาระดับ ปวส. แผนกบัญชี ให้อัตราผลตอบแทนที่ไม่คุ้มกับค่าเสียโอกาสของทุน ในขณะที่ การศึกษาระดับ ปวช. วิทยาลัยการ ให้อัตราผลตอบแทนที่สูงกว่า อนึ่งการคำนวณอัตราผลตอบแทนใน ครั้งนี้ ยังมีผลตอบแทนและต้นทุนอื่น ๆ ที่ยังไม่ได้วัด โดยเฉพาะผลตอบแทนและต้นทุนที่ไม่สามารถ คำนวณเป็นตัวเงินได้ ดังนั้นหากนำเอาผลตอบแทนและต้นทุนเหล่านี้ไปรวมอยู่ด้วย อัตราผลตอบแทนที่ได้จะแตกต่างจากที่คำนวณในครั้งนี้อย่างไรก็ตาม โดยทั่วไปแล้วผลตอบแทนที่วัดเป็นตัวเงิน ไม่ได้ จะสูงกว่าต้นทุนที่วัดเป็นตัวเงินไม่ได้ ดังนั้นเมื่อนำเอาปัจจัยทั้งสองเข้าไปร่วมพิจารณา อัตราผลตอบแทนที่ได้น่าจะสูงกว่านี้

แม้ว่าอัตราผลตอบแทนที่ได้รับจากการศึกษาระดับ ปวส. แผนกบัญชี จะน้อยกว่าใน ระดับ ปวส. วิทยาลัยการ ทั้งทางสังคมและส่วนบุคคล ไม่ได้หมายความว่า โครงการศึกษาระดับ ปวส. เป็นโครงการที่ไม่ดี เพราะกระแสรายได้ของผู้สำเร็จระดับ ปวส. แผนกบัญชี สูงกว่าระดับ ปวช. วิทยาลัยการ ดังนั้นถ้ามองในแง่ของการลงทุนของตัวนักศึกษา การเรียนต่อในระดับ ปวส. แผนกบัญชี ยังเป็นสิ่งที่น่าสนใจ แม้อัตราผลตอบแทนจะต่ำ แต่รายได้รวมยังคงสูงอยู่

ข้อสังเกตบางประการในการวิเคราะห์เชิงผลได้ผลเสีย (cost benefit analysis)

การประเมินโครงการโดยใช้หลักการวิเคราะห์เชิงผลได้ผลเสียเพียงค่านึงว่า หลัก การวิเคราะห์นี้เป็นเพียงกระบวนการพิจารณาปัญหา ไม่ใช่กระบวนการที่ใช้ตอบหรือตัดสินใจได้

อย่างสมบูรณ์ ดังนั้นการวิเคราะห์นี้จึงเป็นเพียงเครื่องมือสำหรับชี้แนวทางเพื่อประกอบการตัดสินใจของผู้วางนโยบายด้านการศึกษาหรือสำหรับบุคคลผู้กำลังตัดสินใจ เพื่อเข้ารับการศึกษานั้น การใช้เครื่องมือชนิดนี้จึงต้องคำนึงถึงข้อจำกัดบางประการที่เราไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ดังนี้

1. ในการคำนวณอัตราผลตอบแทน มีข้อสมมุติว่า รายได้แสดงถึงผลผลิตภาพ (Productivity) ผู้รับการศึกษา ซึ่งข้อสมมุตินี้จะ เป็นจริงในกรณีที่ตลาด แรงงานเป็นตลาดแข่งขันสมบูรณ์เท่านั้น

2. ผลตอบแทนและต้นทุนจากการศึกษาในการวิจัยครั้งนี้ คิดเฉพาะผลตอบแทนและต้นทุนที่สามารถวัดเป็นตัวเงินได้ เท่านั้นแต่ด้วยความเป็นจริงแล้ว ยังมีผลตอบแทนและต้นทุนอีกมากมายที่ไม่สามารถวัดเป็นตัวเงินได้ และไม่ได้นำเข้ามาวิเคราะห์ในการวิจัยครั้งนี้ จึงมีผลทำให้อัตราผลตอบแทนที่คำนวณได้นี้ไม่ตรงกับความเป็นจริงเท่าใดนัก ดังนั้นการจะนำเอาผลตอบแทนที่ได้จากการคำนวณครั้งนี้เป็นเครื่องมือ ช่วยในการตัดสินใจจึงควรคำนึงถึงผลตอบแทนวัดเป็นตัวเงินไม่ได้ด้วย

3. ในการประมาณรายได้ เราได้ใช้เทคนิคของสมการถดถอยเชิงซ้อน (multiple regression) เป็นเครื่องมือเพื่อแยกอิทธิพลของปัจจัยต่าง ๆ ที่มีต่อรายได้ โดยตัวแปรต่าง ๆ ในสมการทั้งหมด 14 สมการนี้ สามารถอธิบายการเปลี่ยนแปลงของรายได้ประมาณ 35 เปอร์เซ็นต์เท่านั้น ส่วนที่เหลืออีก 65 เปอร์เซ็นต์ เป็นอิทธิพลของปัจจัยอื่น ๆ ที่ไม่อยู่ในสมการ

4. ในการวิจัยครั้งนี้อาศัยข้อมูลแบบ cross-section ผลที่ได้แสดงให้เห็นถึงภาวะอุปสงค์และอุปทาน ในปัจจุบันมากกว่าอนาคต ด้วยเหตุนี้จึงต้องมีข้อสมมุติที่ว่า โครงสร้างทางเศรษฐกิจ คุณภาพทางการศึกษาหรือโครงสร้างทางภาษี ทั้งในปัจจุบันและอนาคต เป็นแบบเดียวกัน ในความเป็นจริง สภาวะการอาจไม่เป็นเช่นนี้ ดังนั้นการนำเอาผลการวิเคราะห์นี้ไปใช้จึงควรคำนึงถึงข้อจำกัดของสิ่งเหล่านี้ด้วย นอกจากนี้แล้วข้อมูลแบบ cross-section อาจทำให้เกิดความคลาดเคลื่อนในแง่ที่ว่าผู้มีอายุมาก ๆ ในปัจจุบันซึ่งถือเป็นตัวแทนในอนาคตของผู้มีอายุน้อยในปัจจุบัน การคาดคะเนรายได้ของบุคคลเหล่านี้ อาจจะต่ำกว่าความเป็นจริง เพราะรายได้ของผู้มีอายุมากในอนาคตจะสูงกว่ารายได้ของผู้มีอายุมากในปัจจุบัน ทั้งนี้เนื่องมาจากความเจริญเติบโตของระบบเศรษฐกิจ ซึ่งการวิจัยในครั้งนี้ก็มิได้มีการแก้ไขปัญหานี้เรื่องไว้

ข้อสังเกตบางประการของผลการศึกษาในครั้งนี้

1. ด้านผลตอบแทน พบว่ากรณีของผู้สำเร็จการศึกษาในระดับเดียวกัน กระแสรายได้ของผู้ที่มีอาชีพข้าราชการจะสูงกว่ากระแสรายได้ของผู้ที่มีอาชีพไม่ใช่ว่าราชการตั้งแต่อายุประมาณ 39 ปีขึ้นไป ซึ่งระดับรายได้ของผู้ที่มีอาชีพข้าราชการจะสูงขึ้นโดยไม่ลดลง ทั้งนี้เพราะผู้ที่มีอาชีพข้าราชการ เมื่อทำงานถึงอายุระดับหนึ่ง ก็จะหารายได้พิเศษจากการทำงานที่นอกเหนือจากการรับราชการ นอกจากนี้แล้ว การทำงานราชการยังมีอายุมากขึ้น เงินเดือนก็จะสูงยิ่งขึ้น จนกระทั่งปลดเกษียณ ซึ่งตรงกันข้ามกับผู้ที่มีอาชีพไม่ใช่ว่าราชการ กระแสรายได้จะเพิ่มขึ้นจนถึงอายุระดับหนึ่ง จากนั้นก็จะลดลง โอกาสที่จะหารายได้จากการทำงานพิเศษนั้นทำได้ยากลำบาก เพราะข้อจำกัดในเรื่องเวลาทำงาน

ดังนั้นสิ่งที่กำลังวิตกในปัจจุบัน เกี่ยวกับสมองไหลในหน่วยงานของราชการนั้น คงจะไม่เกิดขึ้นสำหรับข้าราชการที่สำเร็จการศึกษาในระดับนี้

2. ด้านต้นทุน พบว่าการจัดการด้านอาชีวศึกษาในระดับ ปวช. พณิชยการ และ ปวส. แผนกบัญชีในจังหวัดเชียงใหม่ อาศัยปัจจัยทุนมากกว่าปัจจัยแรงงาน เพราะการเรียนการสอนในปัจจุบันต้องอาศัยอุปกรณ์การสอน สื่อการเรียนการสอนและเครื่องมือที่ทันสมัยมากขึ้น ทั้งนี้ เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยีสมัยใหม่ นอกจากนี้ปัจจุบันราคาที่ดินในจังหวัดเชียงใหม่โดยเฉพาะในเขตอำเภอเมืองสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว จนทำให้ต้นทุนค่าเช่าที่ดินเมื่อคิดต่อป้อนนักศึกษาหนึ่งคน ของแต่ละสถานศึกษาอยู่ในระดับสูงมาก กล่าวคือ สถานศึกษาต้องเสียค่าเช่าที่ดินต่อป้อนนักศึกษาหนึ่งคน เฉลี่ยประมาณ 2,900 บาท ดังนั้น หากราคาที่ดินในจังหวัดเชียงใหม่ยังคงสูงขึ้นอย่างรวดเร็วเช่นนี้ต่อไป อาจมีผลทำให้อัตรผลตอบแทนของการลงทุนทางอาชีวศึกษาในเขตอำเภอเมือง ในอนาคตต่ำลงอย่างมาก

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าราคาที่ดินจะสูงขึ้นตามที่กล่าวข้างต้น แต่อัตรผลตอบแทนที่คำนวณได้จากการวิจัยครั้งนี้ ยังคงอยู่ในระดับสูงเมื่อเปรียบเทียบกับผลการวิจัยของนักวิจัยท่านอื่น ๆ สิ่งนี้แสดงให้เห็นว่า แม้ว่าราคาที่ดินจะสูงขึ้นโดยมีผลทำให้ต้นทุนการศึกษาสูงขึ้น แต่ผลตอบแทนที่ได้รับจากการศึกษาก็สูงตามไปด้วย ทั้งนี้เนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างเศรษฐกิจในปัจจุบัน ทำให้ผู้สำเร็จการศึกษามีโอกาสหารายได้สูงขึ้นกว่าเดิม นอกจากนี้เท่าที่ผ่านมาได้มีการปรับปรุง

อัตราค่าจ้างขั้นต่ำ ปรับปรุงเงินเดือนค่าข้าราชการ และพนักงานรัฐวิสาหกิจ ซึ่งมีผลทำให้อัตรา
รายได้ของผู้สำเร็จการศึกษาสูงขึ้นตามไปด้วย

ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

1. การวิจัยครั้งนี้ ศึกษาเฉพาะผู้สำเร็จ ปวช. พณิชยการ และ ปวส. แผนกบัญชี เท่านั้น ในความเป็นจริงแล้วการศึกษาระดับอาชีวศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่ มีอยู่หลายประเภทวิชา ทั้งในระดับ ปวช. ปวส. ปวท. เช่นประเภทวิชาช่างอุตสาหกรรม ประเภทวิชาเกษตรกรรม ประเภทวิชาศิลปทัศนกรรมและประเภทวิชาคหกรรม จึงควรมีการศึกษ้อัตราผลตอบแทนของประเภทวิชาเหล่านี้ อย่างน้อยก็เป็นประโยชน์แก่ผู้วางแผนนโยบายการศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่ และเป็นข้อตัดสินใจเบื้องต้น สำหรับผู้ที่ จะเข้ารับการศึกษาต่อไปในระดับอาชีวศึกษา
2. อัตราผลตอบแทนที่คำนวณได้จาก การวิจัยครั้งนี้ เป็นเพียงการแสดงค่าเฉลี่ยของผู้สำเร็จการศึกษาเท่านั้นด้วยความเป็นจริงแล้ว อัตราผลตอบแทนของผู้สำเร็จการศึกษาบางคนอาจจะสูงหรือต่ำกว่าอัตราเฉลี่ยนี้ ดังนั้นจึงควรมีการวิเคราะห์ถึงอัตราผลตอบแทนจากการศึกษาของกลุ่มผู้สำเร็จการศึกษาที่มีรายได้สูง และกลุ่มผู้สำเร็จการศึกษาที่มีรายได้ต่ำ
3. ปัจจุบันจำนวนผู้สำเร็จด้านอาชีวศึกษา ในสาขาต่าง ๆ มีมากมายจนทำให้ต้องเข้าทำงานในแขนงไม่ตรงกับความรู้ที่เรียนมา ทำให้เกิดการสูญเสียไปทางการศึกษา จึงควรมีการศึกษาถึงจำนวนผู้สำเร็จทางอาชีววะที่เหมาะสมกับสภาวะการทางเศรษฐกิจ เพื่อไปเป็นแนวทางเบื้องต้นในการตัดสินใจจัดสรรทรัพยากร ของผู้วางแผนนโยบายทางการศึกษา